

KÜLFÖLDI KÖNYVEK A ROMÁNOKRÓL

MA MÁR ÁLTALÁNOS AZ A VÉLEMÉNY — nemcsak nálunk, hanem a legtöbb nyugati államban is —, hogy a párisi környéki békeszerződések olyan helyzetet teremtettek Délkelet Európában, mely semmiképen sem volt alkalmas arra, hogy az ittélő népek békés együttműködését és ezzel az európai rend fenntartását biztosítsa. Azok a politikusok, akik Délkelet Európa sorsa felett döntöttek, nem ismerték sem geopolitikai adottságait, sem népesedési viszonyait, sem az egyes népek történelmi szerepét. A békét követő években a párisi környéki döntőbírák nem is igyekeztek mulasztásukat pótolni és a délkelet európai realitásokat megismerni, hiszen meg voltak győződve arról, hogy döntésükkel minden problémát megoldottak — nem néhány évre, hanem „minden időkre“. Azok a jelek, melyek az ellenkezőjét bizonyították, csak nehezen jutottak a nyugati államok közvéleménye elé, mégis lassan felkeltették az érdeklődést Délkelet-Európa iránt. Ennek folytán mind több tájékoztató jellegű munka jelent meg Délkelet Európáról, mikor pedig az európai válság csúcspontja felé közeledett, már a nyugati államok is tisztán látták — nagyrészt éppen ezeknek az ismertetéseknek az alapján, — hogy Délkelet Európa problémáinak helytelen megoldása is egyik oka az európai rend küszöbön álló felborulásának.

A Délkelet Európára vonatkozó külföldi irodalom keretén belül számos munkát találunk, amely Nagyromániával foglalkozik, különös tekintettel Erdélyre és a magyar-román viszonyra. Természetesen nem olyan ismertetésekről van szó, melyeket román szerzők propagandisztikus céllal adtak ki idegen nyelven, hanem olyanokról, melyeket külföldiek írtak a nyugati államok közvéleményének tájékoztatása céljából. Ezeknek egy része tudományos jellegű, forrásmunkák alapján tárgyalja a magyar-román történelmi és művelődési kapcsolatokat, Nagyrománia kialakulását, valamint Erdély történelmi szerepét és részletesen foglalkozik a román nemzetiségi politikával. Másik része személyes tapasztalatok alapján igyekszik tárgyilagos képet nyújtani a világháború utáni Romániáról, tehát egyszerűen tényeket állít elénk, anélkül, hogy tudományos vizsgálatokba bocsátkoznék.

Ezek a munkák azért érdemelnek figyelmet, mert választ adnak arra a kérdésre, hogy a külföldi szemlélő hogyan látja Romániát és Erdélyt és ennek alapján, hogyan alakul a románság és a magyarság képe a nyugati államok közvéleményében.

AZ ANGOL POLITIKAI KÖZVÉLEMÉNYRE nagy hatást gyakorolt Sir Robert Gower „The Hungarian minorities in the Succession States“ című tanulmánya,¹ melyben külön fejezet szól az erdélyi magyarság helyzetéről. Sir Gower azzal indokolja munkáját, hogy tájékoztatást akar adni angol képviselőtársainak az utódállamok-

¹ Sir Robert Gower: The Hungarian minorities in the succession states. London, 1937. 122. 1.

ban élő magyarság elnyomatásáról, mert Angliát felelősség terheli ebben a kérdésben is, hiszen „Anglia nemcsak egyszerű tagja a Nemzetek Szövetségének, hanem elsősorban erkölcsi támasza.“ Figyelmezteti az angol politikusokat arra, hogy a nemzetközi béke veszélyben forog, amíg a párisi környéki békeszerződések által teremtett tarthatatlan helyzetet a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányában lefektetett törvényes eszközökkel meg nem változtatják. S rátapint a délkelet-európai kérdés megoldásának egyik kényes pontjára: a nagyhatalmak nem akarják tévedésüket beismereni és mesterséges eszközökkel igyekeznek egy olyan állapotot fenntartani, mely sohasem jelentette a Dunamedence végleges rendjét.

„*Igazságosság a kormányzás lényege és igazságosság nélkül bármilyen kormányforma, demokratikus vagy monarchikus, egyenlő a zsarnoksággal*“² ezzel a jelmonddal fejezi ki Sir Gower a Romániában élő magyarság kisebbségi sorsát; Románia a demokrácia leple alatt a legegységibb jogoktól fosztotta meg a magyarságot s ezzel teljesen kiszolgáltatta a hatalom önkényének. „Mikor Románia 1919 december 9-én aláírta a Kisebbségi Szerződést, garanciát vállalt, hogy határozatait a román királyság alaptörvényei közé fogja beiktatni. Garanciáját megerősítette 1920 augusztus 30-án a szerződés végleges ratifikálásával. A román kormány mégsem cikelyezte be a szerződést az 1923-as alkotmányba, mely ma is érvényben van, sőt az alkotmány első mondata kijelenti, hogy Románia egységes nemzeti állam és egyáltalán nem ismer kisebbségeket. Csak azt ismeri el, hogy vannak különböző etnikai származású, nyelvű és vallású románok.“ A gyulafehérvári határozatok és a Kisebbségi Szerződés biztosították ugyan a nemzetiségek jogait, sőt bizonyos fokú autonómiáját is, a román alkotmányban való kodifikálásukra azonban sohasem került sor. Így a Nemzetek Szövetsége maradt az egyetlen fórum, ahová a romániai magyarság sérelmeivel fordulhatott.

Sir Gower ezekután felsorolja a magyarság sérelmeit a kiutasításoktól és a tisztviselők elbocsátásától kezdve a magyar újságírók zaklatásáig. Az angol gondolkozásra jellemző az a tárgyilagosság, mellyel a sérelmeket leírja. „A nemzeti munka védelméről szóló törvény, melyet 1934 július havában tárgyalt a román törvényhozás, kifejezetten utal a »román állam idegen alattvalóira«. Az a szigor, mellyel ezt a törvényt végrehajtották, világosan mutatja, hogy igazi célja a kisebbségek büntetése. Az a helyzet állt elő, hogy magyar tőkével dolgozó magánvállalatok nem alkalmazhatnak többé magyar munkarót.“ Vagy: „A fenti áttekintés, bármilyen rövid, mégis szemlélteti, hogy Románia, mely a magyar kisebbséggel állandóan a Kisebbségi Szerződés szellemével és szövegével ellenkező módon bánt, nem tartotta tiszteletben azokat az egyéni és politikai jogokat, melyeknek biztosítására őt a szerződés aláírása kötelezte.“

² „Justice is the essence of government, and without justice all forms, democratic or monarchic, are tyrannies alike.“ (J. A. Froude, Caesar: A Sketch.)

Tanulmánya végén Sir Gower felveti a kérdést: „Hogyan lehet egy ilyen súlyos problémát megoldani? Úgy látszik, hogy a megoldást két dologban kell keresnünk. 1. A Nemzetek Szövetségének ellenőriznie kell azokat az államokat, melyeknek határain belül kisebbségek élnek, még pedig minden kisebbségi ügyben. Ha ezek az államok ismételten és súlyosan megsértik a szerződés lényeges pontjait, nem szabad engedni, hogy akadálytalanul uralkodjanak a védtelen kisebbségek felett. E célból ajánlatos volna Genfben egy állandó bizottságot felállítani. Ennek a feladata abban állna, hogy kijelöl és irányít egy olyan szervet, mely igazságosan és gyorsan foglalkozik a kisebbségeket ért sérelmekkel. Ennek a szervnek az eljárását pártatlanság és körültekintés jellemezze. 2. A Nemzetek Szövetségének az Egyezségokmány XIX. cikkére kell a figyelmét fordítania, amely gondoskodik arról, hogy azokat a szerződéseket, melyek a megváltozott körülmények folytán alkalmazhatatlanná váltak és a nemzetközi békét veszélyeztetik, újabb megvizsgálás tárgyává tegyék.“ „A szerződések revíziója nyújtja, szerény véleményem szerint, a magyar kisebbségek problémájának lényeges megoldását; ezeknek ugyanis az a legfőbb óhajuk, hogy békében éljenek, mérsékelt és emberi uralom alatt. Minden más megoldás csak részleges és ideiglenes volna és nem jelentene biztosítékot újabb elnyomó kísérletekkel szemben.“

MÍG A HARMINCAS ÉVEK FOLYAMÁN — többek között éppen Sir Gower tanulmányainak a hatására³ — az angol politikai közvélemény mindinkább kezdte felismerni a Dunamedence problémájának súlyosságát és megoldásának szükségességét, addig Franciaországban, ahol fokozott erővel dolgozott a román propaganda, még mindig úgy látták Délkeleturópát, mint 1919-ben, azzal a különbséggel, hogy a románságról alkotott hamis képüket az állandóan megjelenő propagandairatok mégjobban kiszínezték. Érthető ezért, hogy P. J. Thomasnak 1939-ben kiadott alapos munkája nagy feltűnést keltett — már címével is — a francia politikai irodalomban.⁴ A könyv mottója, melyet Averescu marsall háborús naplójából idéz a szerző, így szól:⁵ „Egy nép, amely vezetőségében túri a korrupciót és a butaságot, nehezen tud nagy tetteket megvalósítani. Mielőtt egy nép arra gondolhat, hogy más államokon műtétet hajtsa végre a maga javára, arra kell gondolnia, hogy hogyan tudja saját testéből kivágni azt, amit a rothadás kikezdett.“

A bevezetőben olvassuk, hogy a szerző tizenöt évig élt Romániában (a kolozsvári egyetemen a biokémia professzora volt) és őszintén akarja leírni azt, amit ez idő alatt tapasztalt. Munkájának célját a francia közvélemény felvilágosításában jelöli meg: „Remélem, hogy a francia közvélemény meg fogja érteni ennek az ismer-

³ Sir Robert Gower: Treaty-revision and the Hungarian frontiers.

⁴ P. J. Thomas: Les Roumains nos alliés? Paris, 1939. 412. l.

⁵ „Un peuple qui souffre à se tête la corruption et l'imbécillité peut difficilement réaliser de grands faits. Avant de penser à amputer d'autres Etats en sa faveur, il doit penser à amputer de son propre corps ce qui est atteint de gangrène. (Notes de guerre du Maréchal Averescu t. I, p. 255.)

etésnek a célját, miután belőle felvilágosítást nyer. Úgyes propaganda túl hosszú időn keresztül tudott Franciaország diplomáciai segítségével visszaélni, a francia közgazdaságot kihasználni, minden ellenszolgáltatás nélkül... A francia közvélemény ne hagyja magát többé félrevezettetni és ne higgyen egy nem létező szövetség értékében, egy összetartás és anyag nélküli hadseregben, hamar kimerülő olajforrásokban, egy ország tönkrement és ingadozó közgazdaságában. Az ember nem támaszkodik korhadt botra. És másrészt: ismerjük fel azt a kárt, amit országunk növekvő balkánizálódása okozott és lépünk fel vele szemben kellő eréllyel; óvakodjunk a balkáni szellemtől, mely minket megfertőzni készül; tegyünk ellene, amíg van rá időnk.“

Az első fejezetben Thomas Pierre Románia földrajzi helyzetét és történelmi alakulását tárgyalja egészen a mai időkig. Helyesen látja azt, hogy maga a románság nem tudja azokat a problémákat megoldani, melyek Nagyrománia létrejöttével felmerültek. „Az ember — írja Thomas — elképzelheti egy ilyen meggyarapodásnak a hatását egy balkáni országra, mely egyáltalán nincs arra felkészülve, hogy ilyen nagy terület közigazgatását ellássa és amely, ahelyett, hogy a hozzácsatolt népek együttműködését felhasználni igyekezne, nem gondol másra, mint őket kizsákmányolni, vagyonuktól és jogaiktól megfosztani, valamint velük szemben teljes bizalmatlanságot és határtalan gyűlöletet tanúsítani.“ Ami a románok eredetét illeti, Thomas is azt a nézetet vallja — érvek és ellenérvek beható tanulmányozása alapján — hogy a dáko-román kontinuitás elméletének nincsen komoly történelmi alapja. Eppen ezért „megbotránkoztató, hogy a hivatalos francia oktatás, először Quinet hatására, majd az 1919-es felháborító szerződések igazolása céljából, a románok eredetéről teljesen hamis elmélet tanítását vezette be az iskolákba.“ (20. l.).

A nagyromán politika egyik sarkpontját alkotja a kisebbségi kérdés. A szerző, mielőtt rátérne a román kisebbségi politikára, megmagyarázza a kisebbség fogalmát. „A keleti és délkeleti államokban azt az állampolgárt nevezik »kisebbségi«-nek, aki etnikai származásánál, vallásánál, nyelvénél fogva különbözik a hatalom birtokában lévő néptől, ki van zárva az uralomból, többé-kevésbé teljesen, mint pl. a köztisztviselői pályáról is, és alá van vetve egy sokszor kibíratatlan önkényuralomnak. Zaklatásnak van kitéve anyanyelvének használatában, iskoláinak látogatásában, néha még vallásának gyakorlásában is és valóban a másodrendű állampolgárok kategóriájába tartozik. Elvben a versaillesi, saint-germaini, neuillyi és a trianoni szerződések előírták, hogy a kisebbségeket is ugyanolyan jogok és köteleességek illetik meg, mint a többséget alkotó népet, ez azonban csak ígélet maradt és a kormányok állandóan megsértik a szerződéseket, melyekből előnyöket húztak.“ A románok kisebbségi politikáját így jellemzi: „tönkreteszik a kisebbségek iskoláit azzal, hogy önkényesen bezárják őket, vagyonukat elkobozzák, megsokszorozzák a kínzást tanítóikon, bebörtönözik felekezeteik papjait elképzelhetetlen ürügyekkel! Gyűjtőtáborral, sőt legyilkolással fenyegetik őket... A franciák, akik

mindezt nem látták közlőrl, el sem tudják képzelni és ha leírják nekik, nem hiszik, hogy ilyesmi egyáltalán lehetséges.“ (29—30. l.).

Hogy a demokratikus államforma egy politikailag éretlen, alacsony művelődési fokon álló népnek mit jelent, azt már a háború utáni években tapasztalhatta a románság. Külsőleg nyugatnak is imponáló volt a román demokrácia, belsőleg még a román népnek is gyűlöletes. Thomas is megállapítja róla: „Semmi sem változott azóta (a háború előtti idők óta), kivéve, hogy a nagybirtokosok oligarchiája helyet kellett, hogy adjon az állam terhére megvagynosodott nagypolitikusok oligarchiájának.“ (49. l.). „A valóságban — folytatja — a háború óta a román kormányzat mindig diktatórikus volt és a parlament nem volt egyéb, mint a diktatura álcázása. A parlamentnek csak annyi joga van, amennyit neki a kormány engedélyez, hiszen a kormány csak a királynak felelős.“ (53—54. l.). És mit jelent a román demokrácia a kisebbségek számára? „Demokratikusnak nevezhetünk egy olyan országot — kérdi — ahol az állampolgároknak egy csoportja, melyet kisebbségnek hívnak és az egész népesség több mint egy negyedét teszi, nem lehet köztisztviselő és melyet az a veszély fenyeget, hogy nemsokára magántisztviselő sem lehet?“ (55. l.). „Azt hiszem, egy becsületes ember sem engedheti meg, hogy az ilyen rendszert a valóban demokratikus rendszerhez hasonlítsák. Hogyha a nyomtatott szöveghez tartjuk magunkat, akkor lehet, hogy »egész Európában a mai Romániának van a legdemokratikusabb és legmodernebb alkotmánya«, de mit számít ez, ha a népnek nincsen politikai műveltsége és ha mindent megront a korrupció, az erkölcstelenség és a hazugság?“ (57. l.).

A francia-román viszonyról szóló fejezet Thomas könyvének kétségtelenül egyik legérdekesebb része. A legtöbb francia csak a román propagandán keresztül ismeri a „latin testvéreket“, akik pedig Romániába utaznak, azok az ügyes idegenvezetés folytán nem tudnak maguknak reális képet alkotni sem magáról a románságról, sem a francia-román barátságról, illetve a románoknak a franciák iránti rokonszenvéről. Mi ennek a rokonszenvnek az alapja? Thomas szerint az, hogy Romániának szüksége van Franciaország gazdasági, katonai és erkölsi támogatására és Franciaország megadja ezt a támogatást. A Romániának nyújtott kölcsönök alapján így alakul a francia-román barátság: „Sajnos, az ilyen nagy összegek érkezése (10 millió dolláros hitelről van szó) elbódította a jámbor románokat és a kölcsön első részét hamar eltékoztolták: egy közismert politikai kifizetett az állammal elég szép összegű adósságát, sőt az unokaöcséét is, ezenkívül még egy feltáratlan aranybányát is vesz neki néhány millióért; a kormány arra gondol, hogy rendbe hozatja a közútakat és e célból hathónapos külföldi tanulmányútra küld egy bankárt a fiával együtt, ami megint tekintélyes összeget emészt fel; mezőgazdasági kongresszust tartanak, ennek a rendezése „csak“ 130 millió lejbe kerül; hasonló összeget fordítanak egy görögkeleti templom, illetve katedrális felépítésére Kolozsvárt, ahol csak az ókirályságból behozott tisztviselők görögkeletiek; pénz osztatnak bizonyos embereknek: azt mondják, a kormánypárt »szervezkedik«. Ezek után egyáltalán nem lehet azon csodálkozni, hogy,

amikor a francia hitelezők kezében lévő szelvények lejárnak, Románia nem fizet: a pénztárak újra üresek. Mivel azonban a vállalt kötelezettségek ellenében a francia iparnak és kereskedelemnek semmiféle reális előnyt nem biztosítottak, a hitelezők kezdenek nyugtalanzkodni és garanciát követelnek az adósoktól. Azonnal megváltozik a hangnem, az újságok keserű szemrehányásokat tesznek Franciaországnak, nemsokára jönnek a szidalmak is és a franciákat ezzel a kifejezéssel illetik: »nyugati uzsorások«. Meg kell őket leckéztetni — szemtelenül hátat fordítanak Franciaországnak és egy kis kölcsönt kérnek... Németországtól! Majd megmutatjuk mi ezeknek a piszkos franciáknak! Azonban szerencsétlenségükre éppen akkor Németország nincs abban a helyzetben, hogy kölcsönöket folyósíthasson (kétségtelenül nem is akar) és ezt udvariasan tudomásukra hozza. Milyen bosszantó! Mégis arra kell menni, amerre a franciák akarják? Lehajtott fővel újra tárgyalásokba bocsátkoznak a franciákkal, minden követelésüket elfogadják, természetesen azzal a hátsó gondolattal, hogy egy ígéretüket sem fogják betartani. A barátság újra létrejön s az a néhány francia, aki Romániában él, ezt hamar észre is veszi.“ (61—62. l.). Így alakul a francia-román barátság, a kölcsönök folyósításával párhuzamosan. És mi hasznát látja ennek Franciaország? „Talán — kérdi Thomas — erős politikai befolyást gyakorolunk Romániára? Az 1938. eleje óta lezajlott események megengedik, hogy így válaszoljunk: nem. De legalább fel van-e kellőképpen szerelve »esetleges« szövetségünk hadserege? Nem, nincsen felszerelve, legalábbis a befektetett összeghez képest nincsen, és ki merné állítani, hogy Románia a mi oldalunkra áll, ha Franciaország veszélybe kerül? És ha tényleg Franciaország mellé állna, milyen szerepe volna a háborúban? Egy európai háború esetén még a saját területén sem tudna ellenállni.“ (63—64. l.).

A román lelkiség fejlődésében új állomást jelent Nagyrománia megalakulása. Thomas összehasonlítja a háború előtti román lelkiséget a háború utánival. 1919 előtt a románság tudatában volt annak, hogy balkáni nép és történelmi fejlődésében évszázadokkal Nyugateurópa mögött maradt, éppen ezért csodálattal nézett a művelt nyugat felé és fiai illő szerénységgel képviselték nemzetüket a nyugati egyetemeken, Nagyrománia azonban egyszerre megszedítette őket; beleélték magukat az illúzióba, hogy államukat a saját erejükből teremtették meg és államalkotó képességeikben bízva, nem vették komolyan azokat a problémákat, melyek most már teljes súllyal neheztedek a román nép vállaira. A román lelkiség is ennek megfelelően alakult, hiányzott belőle az őszinteség és az alázat. A románok szégyelték a „balkáni“ jelzót és „nyugati műveltségükkel“ hivalkodtak. Európa politikai és szellemi életében pedig a Nemzetek Szövetségén keresztül olyan szerephez jutottak, melynek történelmi éretlenségük folytán nem tudtak megfelelni. „Románia — írja Thomas Pierre — tagja lett a Nemzetek Szövetségének, s ott képviselőjének ugyanolyan súlya volt, mint Libéria delegátusának, ami igazságos is, de egyúttal ugyanolyan, mint Anglia képviselőjének, ami nyilván komikus. És a Nemzetek Szövetségében nem voltak jelen olyan nagy országok, mint az Amerikai Egyesült Alla-

mok és olyan műveltek, mint Németország és Magyarország! A románoknak volt tehát okuk a gögre. A nacionalizmus pedig, amely az utóbbi években fokozatosan egész Európát meghódította, Romániában is termékeny talajra talált. A román parasztság azonban, melyet vezetői évszázadokon keresztül kihasználtak, az adók megnyomorítottak, a csendőrök és a tolvajok egyrészt, a pópák másrészt kifosztottak, minden bizonnyal nem látta rózsaszínben a világot. De ők is választópolgárok lettek és ezen a címen a politikusok játékszerei, akik teletömték őket... szóval, pénz hiányában. Minden politikai párt megtöltötte a választók agyát szölamokkal az ország nagyságáról, gazdagságáról, jövőjéről, a világ előtti tekintélyéről, politikai győzelmeiről. Ez ugyan nem olyan koszt, amelytől jól lehetne lakni, de legalább kielégíti a nyomorultak étvágát — egyidőre. Az iskolákban hasonló sovinizmus szellemében folyik az oktatás, kitörölhetetlen nyomokat hagyva a gyermekek lelkében; később, felnőtt korukban, eszükbe sem jut, hogy a beljük nevelt dogmákat megvitassák. Ez könnyen észrevehető, ha összehasonlítjuk a fiatal nemzedéket a 40—50 évesek generációjával.“

„Ami a vezetőket illeti, bár látták országuk valóságos helyzetét, mégis úgy jártak, mint akiknek hivatásuk a hazudozás: lassan elhitték azt, amit a tömegnek állandóan ismételték. Amit először meggyőződés nélkül mondtak el, sőt szégyenkezve is, amikor idegenek rajtakapták őket (ezt én is többször megfigyeltem), azt később mégis állandóan szajkózták, a naivak azért, mert jólesett beleélniök magukat, hogy ilyen nagy nemzet fiai, a cinikusak, mert előnyösnek látták a többieket erről meggyőzni.“ (80. l.).

Thomas élethű képet ad a román közigazgatásról, igazságszolgáltatásról, katonaságról, közoktatásról, a kisebbségek sorsáról stb. A valóságot írja le, azt, amit az egyes intézményekkel és az emberekkel való találkozása közben, évek hosszú során át tapasztalt.

A román katonaságról megállapítja, hogy nem fejlődött lényegesen — legalábbis erkölcsi és szellemi téren — 1916 óta. „Akkor a román tábornoki kar nagy része német katonaiskolákban végezte tanulmányait, amelyek bizonyosan nem állnak alacsonyabb színvonalon, mint a franciák, ahol a román tiszték ma tanulnak. Nem ez a lényeges. Van valami Romániában, ami sohasem változik és ez a bizantinizmus s az irigység, valamint a büntetőszankciók s az áldozatvállalás hiánya. Mindaz, amit Averescu tábornagy könyvében említ. (Olvasását ajánlom katonai vezetőinknek.) Ebből megtudhatjuk, hogy amikor kinevezték őt a II. román hadsereg parancsnokává, a katonák éppen a legnagyobb rendetlenségben vonultak visszafelé. Averescu ezt írja: »A helyzet nagyon rossz. A parancsnokok szószerint félnek. Az ellenség legkisebb nyomására készek visszavonulni. Azt hiszik: háborúban lenni nem annyit jelent, mint harcolni.« (128. l.).

„A román pápa általában módortalan és műveletlen, — írja az ortodox papságról szóló fejezetben — az ókirályságban gyakran látni rongyos, piszkos ruhában, lompos hajjal, szennyes és néha tetves szakállal, szemtelen vagy buta arckifejezéssel. Bár a románok ezt néha el is ismerik, amikor »a tetves és műveletlen

papjaink«-ról beszélnek, mégis akadnak olyanok is közöttük, akik igyekeznek ezt az elterjedt véleményt megváltoztatni; így pl. Iorga felvilágosította Morandt, hogy »a legenda ugyan azt állítja papjainkról, hogy bárgyuk és lusták, én azonban biztosítom önt, hogy rendesek és nyílteszűek...« (213. l.). . . Ezzel szemben — folytatja Thomas — a katolikus papok és a református lelkészek élete tiszta és csendes; ez azonban nem akadályozza a románokat abban, hogy elrágalmazzák őket“ (223. l.).

Behatóan foglalkozik Thomas Románia szociális kérdéseivel is. Megemlíti, hogy az ókirályságban a háború előtt óriási szociális különbségek voltak a nagyrészt idegen származású (görög, szláv) bojárok és a román parasztság között. Ezen nem változtatott sokat a háború utáni földreform sem, mely elsősorban a kisebbségeket akarta kirabolni. A román parasztság ma is ugyanazt az életet éli, mint 1921 előtt. Thomas így jellemzi a parasztság mai helyzetét: „Fizetik az adót, kiszipolyozva és kizsarolva a csendőrök által, utolsó fillérüket odaadják a pópának, aki rettegésben tartja, és a korcsmárosnak, aki megmérgezi őket. A szerencsétlen parasztság a politikusok célbavett és sorsába — majdnem mindig — beletörődő áldozata. A politikusok összetoborozzák, azután csoportokba terelik és elindítják őket, hogy »spontán« tüntessenek, bár semmit sem érnek az egészből.“

Thomas megállapítja, hogy a Nagyrománia területén élő magyar és német kisebbség mindenütt magasabb műveltségi fokon áll, mint a románság; ez többek közt a mezőgazdaság terén is megnyilvánul. „Erdélyben és a Bánságban — írja — a magyar és német paraszttal való érintkezés hozzájárult ahhoz, hogy a román parasztság látóköre kibővült; sokkal több lakható házat lehet itt találni, több román hord jobb ruhát és mindenekelőtt cipőt vagy csizmát.“

A kisebbségek helyzetéről részletes tanulmányozás alapján számol be. Tizenöt éves romániai tartózkodása alatt alkalma nyílt a kisebbségi sorsot alaposan megismerni. Többek között éppen abban rejlik munkájának jelentősége, hogy nemcsak ismertetések, tanulmányok, újságcikkek nyomán ítéli meg a kisebbségek helyzetét, hanem elsősorban személyes tapasztalatai alapján. Hogy milyen helyesen látja a kisebbségi kérdést, az néhány sorból is kitűnik. „Nem, határozottan ki kell jelentenünk, hogy a háború előtt semmi olyan nem fordulhatott elő Erdélyben, amire hivatkozva, a mai helyzetet menteni lehetne. Különben is, ha valóban elnyomatásról lett volna szó, az sem igazolná a háború utáni román módszereket, melyek méltatlanok egy olyan néphez, amely önmagáról azt állítja, hogy civilizált“ (239. l.).

„Sok francia — írja Thomas a román külpolitikáról szóló fejezetben — aki Romániával szemben inkább ösztönös, mint megfontolt rokonszenvet érez, azt gondolja, hogy Franciaország európai politikáját nem alapíthatja másra, mint a Romániával kötött szerződésére. Ezek egész ártatlanul azt képzelik, hogy a különböző román kormányok csak olyan politikát folytathatnak, amely francia érdekeket szolgál. Ugyanígy hitték, hogy Benes Csehszlovákiában

csak olyan célokat követ, melyek Franciaországra nézve hasznosak. Mint ahogyha egy cseh mindenekelőtt nem a saját érdekét nézte volna, éppenúgy, mintha egy román nem gondolkoznék úgy, hogy saját országát részesítse előnyben, még ha ezzel Franciaországnak kárt is okoz!... Ha az ember Románia különben rövid történelmét tanulmányozza, — folytatja Thomas — azt látja, hogy külpolitikáját mindig a legnagyobb fokú opportunizmus jellemezte. A világháború előtt az öreg Brătianu francia irányzatot képviselt, de Carp és mások németet. 1914-től kezdve Ion Brătianu Oroszországgal intrikált, elhitette azonban a központi hatalmakkal, hogy Románia semleges marad, sőt még alkudozásokba is bocsátkozott velük, közben okosan és nagyon drágán eladta Franciaországnak és Angliának a román hadsereget, melyet, bár gyenge volt, még az igazi értékénél is kevesebbre becsült“ (368—369. l.).

A Franciaország felé folytatott külpolitikát a következőkben foglalja össze: „A franciaországi román propaganda szemmel láthatóan rá akar bírni minket arra, hogy szálljunk síkra az 1919-es román határok sérthetetlenségéért. Azért, amit az 1919-es szerződések megalkotói — vakon vagy megvesztegetve — elkövettek, nekünk kell — az állapot fenntartása érdekében — teljes diplomáciai és katonai súlyunkat latba vetnünk.“ A francia újságok különböző véleményen vannak, egyesek hibáztatják Franciaországot, hogy miért nem támogatja erőteljesebben Romániát, mások sürgetik, hogy Franciaország közvetítsen Magyarországnak és Románia között, mert „az erdélyi probléma hatalmas fegyver lesz Németország kezében, ha Franciaország nem kezdeményezi idejében a megoldását“. Thomas elképzelhetetlennek tartja, hogy Romániát meg lehessen erről győzni.

Milyen kilátásai vannak Romániának a jövőre nézve? Erre a kérdésre igyekszik Thomas Pierre az utolsó fejezetben válaszolni: „Láttuk a román erkölcsöket, szokásokat és intézményeket a mai időkhöz; biztos, hogy a kép aligha hizelgő, de lelkiismeretes. Tudom, hogy ellenvetéseket fognak tenni és ezekre akarok rögtön válaszolni. Azt fogják mondani, hogy egy letűnt, régi Romániának a vonásait rajzoltam meg, mielőtt a király a politikai pártok által szétdarabolt és kizsákmányolt országban átvette volna a hatalmat; de most egy felvilágosult uralkodó biztoskezű vezetése alatt minden meg fog változni. Korrupció, sikkasztás, henyélés, pazarlás — mindez hirtelen el fog tűnni, a szokások és az erkölcsök meg fognak tisztulni... Nem, semmiféle gyökeres változás eddig nem történt és nem is mutatkozik. Ez nem is lehet másképen. Mindez nem azt jelenti, hogy nem kerülhetett volna sor egy egészséges tisztulási folyamatra, hogyha nem tettek volna intézkedéseket éppen ennek az elfojtására. Arról a mozgalmról akarok szólni, melyet Codreanu indított el, hogy megtisztítsa a román társadalmat és a román államot és olyan rendszert teremtsen, melyben az erkölcs nem marad pusztán szólam... Nem állítom azt — folytatja Thomas — hogy a román állam úgy megmerevült volna, hogy a közeljövőben ne tudna megváltozni. Azt hiszem s ez egyúttal az európai béke megszilárdítása érdekében kívánatos, hogy nem is olyan távoli napon tanui

leszünk a területi újjárendezésnek, melynek Romániát éppúgy el kell érnie, mint ahogy az 1938-as Csehszlovákiát elérte“ (386—387. l.).

Azt a megoldást ajánlja, hogy csatolják Magyarországhoz a magyar határ mellett fekvő sávot, mintegy 500.000 lakossal és — egy keskeny folyosóval összekötve — az egész Székelyföldet. Az ezen a területen élő román parasztság, miután elég alkalma volt kárpátokontúli »fajtestvéreinek« uralmát kitapasztalni, szívesen kerülne a magyar közigazgatás keze alá, amely kétségtelenül szigorú, de igazságos és becsületes (388. l.). Néhány politikus azt javasolja, hogy adjanak Erdélynek teljes autonómiát. „A legtöbb erdélyi román — írja Thomas erre vonatkozólag — örömmel üdvöznél az autonómiát, miután már kellőképen megismerte ókirályságbeli testvéreit“ (389. l.).

Milyen következtetéseket vonjon le ebből a francia olvasó? „Nincsenek latin testvérek egy szláv-balkáni országban, melynek latinsága legnagyobb részben mesterséges; nincsen testvériség egy olyan nemzettel, mely elárult minket 1916-ban azzal, hogy megkötötte a bukaresti békét és melynek kétszínű politikája több mint gyanús; nem lehet szó érzelmekről akkor, amikor csak a támogatásunkat akarják kihasználni és a pénzünket igénybe venni“ (402. l.). Az első konkrét következtetés az, hogy Franciaország semmit sem veszít, ha eltávolodik Romániától. Akik arra hivatkoznak, hogy Franciaországot katonai és gazdasági érdekek fűzik Romániához, azoknak azt válaszolja, hogy egyrészt a Romániának folyósított kölcsönt nem fizetik vissza, másrészt pedig a román olaj drágább más országok olajánál és Románia olajforrásai — szakértők szerint — 15—20 év múlva ki fognak merülni. Ami a katonai érdekeket illeti, a román hadsereg nem képes a franciákat támogatni s ezért „jobb volna, ha háború esetén csak önmagunkra számítanánk és nem ilyen szövetségesekre“. „De akkor mit csináljunk? — veti fel a kérdést. Egészen egyszerű: tartsuk magunkat távol attól a Romániától, mely sem segítséget, sem támogatást nem jelent nekünk, de terhet és veszélyt; vessünk véget felesleges és költséges idealizmusunknak, vagyis ne folyosítsunk több kölcsönt kézzelfogható zálog nélkül, ne biztosítsunk előnyöket reális ellenszolgáltatás nélkül“ (404. l.).

Igy látta Thomas Pierre Romániát közvetlenül a második világháború kitörése előtt. A nyugateurópai ember szemével nézte Románia műveltségét és szociális viszonyait; politikáját és erőviszonyait sajátosan francia szemmel. Románia pedig nem tudta eltakarni igazi arcát még a legügyesebb potemkinizmussal sem.

JELLEGETES NÉMET ÍRAS Heinz Scheibenpflug Romániáról szóló könyve.⁶ Olyan ember írja, akit vonz a keleteurópai exotikum, hívnak a keletre vándorolt testvérek és aki kíváncsian figyeli az új, ismeretlen világot. Sohasem mond többet, mint amennyit lát, sohasem akar általánosítani és „következtetéseket“ levonni. Ő csak egy-

⁶ Heinz Scheibenpflug: Rumänienreise vom Urwald zum Meer. Berlin—Lichterfelde, 1941. 156. l.

szerű megfigyelő. Útleírása sok vonatkozásban tanulságosabb, mint bármilyen tudományos munka, talán éppen azért, mert közvetlenebb és egyszerűbb. Megfigyelései tehát igen értékesek, csak ott tér le erről az önmagának szabott útról, amikor bécsi hivatástudatot akar sugalmazni. Egy helyt ezt írja: „Így néztünk mi, bécsiek, mindig délkelet felé és éreztük, hogy ott nagy feladatok várnak reánk, melyek persze csak akkor váltak időszerűvé, amikor az egységes Német Birodalom megvalósulása a szükséges feltételeket megteremtette.“ Ez a motívum újra és újra visszatér a könyvben: Bécs hivatása, hogy Délkelet-Európa sorsát irányítsa. Ez a hivatástudat végigkíséri délkelet-európai útján. De amit itt lát, teljesen idegen neki; más az életforma, más a nyelv, mások az emberek. Délkelet-Európa csak tetszik neki, de a délkelet-európai sorsot nem érti meg.

Az első kérdés, amivel elméleti síkon foglalkozik, a dákok-román kontinuitás elmélete és annak hatása. „A románok eredetét és néppé válását — írja az elején — mély homály fedi és ezt egy mitosszal hidalgják át, amely a római — tehát latin — vér zavartalan kontinuitásáról szól.“ Később így folytatja: „Most már megvolt a gondolat (a dákok-román kontinuitás gondolata); ennek alapján követelték Nagyromániát és hogy megszerezzék, azokhoz a hatalmakhoz csatlakoztak, melyek mindig, minden téridegen („raumfremd“) konstellációt támogattak, ha politikai érdekeik azt kívánták. Így született meg a háború utáni Románia, melynek azért nem lehetett állandósága, mert az alapja, a nép nem volt még abban a helyzetben, hogy a hirtelen ránehezülő súlyt elbírja. Nem saját győzelmei tették Romániát naggyá, hanem szerencsés politikai körülmények fújták fel. Nem azért csatolták Erdélyt és Déldobruzsát Romániához, mintha a szövetséges hatalmak meg lettek volna győződve a román követelések jogosságáról, hanem azért, mert egyszerűen el akarták venni ezeket a területeket jogos tulajdonosaiktól. Húsz éven keresztül az volt a baja Romániának, hogy jelentős számú nemromán lakosság élt a határain belül és ezeket sem beolvasztani, sem pedig igazságos elbánásban részesíteni nem tudta.“

Scheibenpflug látja Nagyrománia életképtelenségét és kutatja az okát. „A megnövekedett országnak a különböző újonnan szerzett területeken nagyszámú román tisztviselőre volt szüksége, hiszen a németeket, magyarokat, bolgárokat és oroszokat a lehetőségig minden állami állásból kizárta és az olyan sok kisebbségi elemet magábfoglaló állam fennmaradását csak úgy vélte biztosíthatónak, ha minden állásba »igazi« románokat tesz és a közigazgatást az ő kezükben központosítja. Amikor Nagyrománia az ölébe hullott, maga a románság sem politikailag, sem szellemileg nem volt eléggé érett, hogy egy ilyen terhet elbírjon. Evszázadokon keresztül éppen a többi népcsoportok képviselték a műveltséget és az ő soraikból kerültek ki újra meg újra vezetésre alkalmas emberek. Most egy parasztnépből, mely eddig többnyire még az iskolát sem ismerte, hirtelen egész hadseregnyi tisztviselőt kellett előteremteni és ennek nem lehettek más következményei, mint amelyeket fennebb elmondottunk.“

Erdélyben minduntalan találkozik a kisebbségi kérdéssel és a

román kisebbségi politikával. Megállapítja, hogy a románság azért alkalmaz kisebbségi politikájában ilyen „balkáni“ eszközöket, mert mesterségesen le akarja süllyeszteni a kisebbségeket saját gazdasági és művelődési színvonalára. Pedig az ókirályságbeli románok még az erdélyiekénél is sokkal alacsonyabb színvonalon állnak. Bukarestben alkalma nyílt az ókirályságbeli románságot tanulmányozni: „Kávéházakban és mulatóhelyeken — írja — találkozik a főváros »krémje« s arról álmodik, hogy Párisban van és észre sem akarja venni, hogy Romániában él és e város körül egy tízmilliós parasztnép nyomorog.“

„Egy nép a tegnapi és holnap között“ — Scheibenpflug ezzel a mondattal jellemzi a románságot. Úgy látja, hogy mindaz, ami korhadt a román életben, lassan eltűnik és helyébe majd friss erők lépnek. A friss erőt — szerinte — a román parasztság jelenti. Scheibenpflug diagnózisa tehát sokkal kedvezőbb a románságra nézve, mint Thomas-é. De vajjon alaposabb is? Milyen konkrét tényekben látja a román megújulás zálogát? Egyetlen egyet említ: azt, hogy a románság a német néptől akar példát venni és hogy külpolitikájában a német irányzat érvényesül. Vajjon hisz-e ő maga abban, hogy elsősorban a külpolitikai irányváltoztatásban nyilvánul meg egy nép megújulási szándéka?

A SVÁJCI KÖNYVPIACON nemrég látott napvilágot egy ismert svájci publicistának, *Herbert van Leisennek* „Az erdélyi kérdés“ című tanulmánya.⁷ „Bár az erdélyi kérdés — írja bevezetésül — még mindig első vonalban áll a nemzetközi aktualitások között, az európai közvélemény mégis kevésbé van róla tájékoztatva.“ Tanulmányával elsősorban ezt a hiányt szeretné pótolni.

Erdély történelmét páratlan szakértelemmel ismerteti. Így pl. a dáko-román kontinuitás-elmélet minden érvét és ellenérvét felhozza és a legnagyobb tárgyilagossággal mérlegeli. Érdekes belőle idézni: „Miután Trajanus legyőzte Decebalt és Dáciából római provinciát csinált, 107-ben hozzáfogott e terület benépesítéséhez. Azok a telepések, akiket e célból behozott, nagyrészt nemlatini nyelvű népekből kerültek ki. Trajanus, ahogyan Eutropius írja, »victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias transtulerat ad agros et urbes colendas.« Más szavakkal, a dáciai telepések a római birodalom legkülönbözőbb tartományjaiból összeszedett emberek voltak. Ezt a tényt különben régészeti leletek is bizonyították. A régi Dácia területén folytatott — és még a mi napjainkban is folyó — kutatások görög, szír, héber feliratokat hoztak felszínre, sőt az ásatások folyamán még a Mithra-kultusz nyomai is előkerültek. A talált pénzdarabok különböző eredete is sokat mond. Ami a „legionáriusok“, a Dáciában szolgáló római katonák származását illeti, ez többé nem vita tárgya. Ebben az időben a „római legionárius“ valóban nem jelentett többé szükségképen latiumbelit vagy itáliait. Körülbelül hetvenöt év óta, vagyis Vespaniustól kezdve, a légiókat nem sorozták többé Itáliában és Hadrianus óta már az

⁷ *Herbert van Leisen: Le problème Transylvain. Genève, 1943. 176. l.*

illető tartomány legyőzött népéből egészítették ki őket. Másrészt pedig, bár Trajanus elfoglalta ugyan Dáciát, mégis a Duna maradt a római birodalom védővonala, „limes“-e.“

„Ha a románok valóban Erdély őslakói lennének akkor, hogy nem őrizték meg az erdélyi városok — éppen az állítólagos dáko-román kontinuitás tényéből kifolyólag — latin nevüket?“ „E betörések (gót, hun, avar, szláv, stb.) közül — folytatja v. Leisen — mindegyikről maradt valamilyen bizonyíték, történelmi feljegyzések, régészeti leletek, földrajzi nevek, helynevek, stb., de a rómaiakról sem történelmi feljegyzéseket, sem régészeti leleteket, sem helyneveket, sem bármilyen más nyomot nem találunk 270-től 1200-ig, sőt még ennél később sem. Milyen következtetést kell mármost ezekből a megállapításokból levonnunk? A dáko-román kontinuitás-elmélet sántít egy óriási szakadék, egy évezredes történelmi hiány folytán.“

Van Leisen a nyelvészet terén is otthonosan mozog. Attól a feladattól sem riad vissza, hogy Pușcariu nyelvátlaszát megbírálja: „Mit csinál ez a tudós professzor? Vesz pl. egy latin eredetű szót, amelyet a bihari románok ma is használnak, másutt azonban már feledésbe ment, ráragasztja a régi Dácia római településeinek a térképére s azt hiszi: ezzel bebizonyította, hogy a bihari románok a dákok kora óta Bihar megyében laknak. Más szóval, tudomást sem vesz arról, hogy ezen a területen mi ment végbe etnográfiai és történelmi szempontból. Az nem érdekli őt, hogy a bihari románok bevándorlásukkor hozták magukkal az illető latin szót.“ A továbbiakban kimutatja v. Leisen, hogy Gamillscheg Pușcariu alapján még hihetlenebb eredményekhez jutott el, az ő elmélete szerint ugyanis a románság három különálló latin szigetből fejlődött ki. Az albán és a román nyelv összehasonlításából származó eredményeket így foglalja össze: „Mivel az albán nép ahhoz a kevés néphez tartozik, mely nem cserélt lakóhelyet, a mai Albánia területén kell az oláh nyelv kialakulásának a helyét és ennek folytatásának a román nép kezdeti történelmének kiindulópontját keresnünk.“

A fentiekből láthatjuk, hogy van Leisen milyen alapos felkészültséggel fogott ehhez az annyi vitatott kérdéshez. De ugyanilyen tudományos alapon foglalkozik az erdélyi művelődés történelmével is. Többek között megvilágítja, hogy milyen fontos szerepet játszott Erdély a nyugati műveltség történelmében. „Húzzuk még egyszer alá — írja ebben a fejezetben — hogy az erdélyi probléma európai vonatkozásban Nyugat és Kelet ellentéte körül forog.“ A magyarság a nyugati keresztény műveltség képviselőjeként jelentkezik már egy évszázaddal a honfoglalás után, míg a románság ma is a keleti, bizánci kultúra reprezentánsa.

Külön fejezetben foglalkozik az erdélyi művészettel („A gyulafehérvári székesegyházról az első erdélyi bizánci stílusú templomig“) s rámutat arra, hogy ezen a téren is a magyarság vitte a döntő szerepet Erdélyben. „Tagadhatatlan, hogy sok erdélyi várost a németek alapítottak, akik II. Géza idejében vándoroltak be és a mai „szászok“ ősei, de Gyulafehérvárt, Erdély legrégebbi városát a magyarok építették s magyarok alapították Kolozsvárt is, az újabb

kor magyar szellemi központját, melyet csak később és csak bizonyos mértékig ért német hatás.“ „Az időrend szempontjából — folytatja — amelyre itt nagy súlyt fektetünk, egy igen fontos tényt kell megállapítanunk, nevezetesen azt, hogy az első bizánci stílusú román templomokat, a demsusit és a vajdahunyadit akkor építették, amikor az erdélyi magyar egyházi művészet, mely igen magas színvonalú, már teljes virágzásban volt, azaz közel öt évszázaddal az első magyar emlékmű felállítása után, a XIV. és XV. században. Az elsőbbség és ennek következtében a kultúrhatás kérdése tehát el van döntve.“

Tömören és pontos adatokkal szemlélteti van Leisen az erdélyi magyar irodalmi műveltség fejlődését és annak hatását a román-ságra. „Ezekután — írja — nyilvánvaló, hogy a magyarság Erdélyben, sőt közvetve a Kárpátokon túl is műveltségteremtő és műveltségközvetítő hivatást töltött be; olyan hivatást, mely jogot ad az elsőbbségre.“

Erdély mai képe is bizonyítja, hogy mindíg a magyar volt itten az alkotó nép. „Tagadhatatlan — írja erre vonatkozólag — hogy Erdélyben a románok bizonyos többséget képviselnek, de Erdély arca, Erdély légköre egészen sajátos — egyáltalán nem román. A renaissance és a barok stílusú várkastélyok, a székely falvak régi vártemplomai, a szász városok komor házai, minden egyetlen egységbe olvad, melyet bevon a történelmi patina s ezt nem lehet más szóval kifejezni, mint: „az erdélyi jelleg“. Az erdélyi jelleg kialakításában a románságnak nem volt szerepe, mert elzárkózott az európai kultúráramlatok elől. „Maguk a románok is érezték ezt a hiányt és huszonkétéves uralmuk alatt — amit a trianoni békeszerződésnek köszönhetnek — igyekeztek ezen segíteni. Legelőször is, azon a címen, hogy „román“ (bizánci) stílusú templomokat akarnak építeni, minden városban valóságos betonszörnyeket emeltek, ami még erősebben kidomborította a történelmi környezet és a mester-séges hozzátoldások összeférhetlenségét.“

A románok beszivárgása és térhódítása, mint Erdély egyik legvitatottabb kérdése, szintén foglalkoztatja van Leisent. Felsorolja azokat az okiratokat, melyekben az első feljegyzéseket találjuk az Erdélybe szivárgott románokról. Végigkíséri történelmi források alapján a románok térhódítását a trianoni szerződésig. Ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy a magyarságot azzal szokták vádolni, hogy az erdélyi románokat elnyomta és erőszakos magyarosító politikát folytatott. Ezt megcáfolja az 1850 és 1900 között lefolyt román térhódításról szóló statisztika, melyet egy 1906-ban Bukarestben rendezett kiállításon mutattak be. Ezen 309 elrománosított erdélyi község szerepel 42 elmagyarosított községgel szemben.

Van Leisen ezután pontos adatok tükrében mutatja be az erdélyi magyarság életét a legújabb időkig, az ítéletmondástól azonban tartózkodik, ezt az olvasóra bizza.

Mi is reabízzuk.

IFJ. TAKACS Y MIKLÓS